

Algemeen Handelsblad van woensdag 7 juni 1922 - Ochtendblad - Derde blad. p. 9

[bewerking: Pauline Lunsingh Scheurleer en Nitish Soundalgekar]

Reisbrieven over Aziatische kunst

XXI - Calcutta en Orissa

Het verloop van de klassieke Hindoe-Javaansche beeldhouw- en bouwkunst zou men glooiend, overzichtelijk-gebonden kunnen noemen. Naast deze en de', met onze kunst verschillende, er toch sterk mede samenhangende, Oost-Javaansche kunstperiode teekent zich het tijdperk van het ontzaglijk omvangrijke kunstcomplex in Voor-Indië en Ceylon, dat wel driemaal langer geduurd heeft, af als een fel geaccidenteerd, onafzienbaar terrein, waarin oriëntatie soms bijster moeilijk valt.

Voeg daarbij het mystieke waas, waarmee wij ons bij voorbaat alles wat in Voor-Indië godsdienst, kastenwezen en wijsbegeerte raakt, overtrokken denken -, en gij neemt aan, dat het een geweldige sensatie moet wezen, op een goeden dag in Voor-Indië aan te komen.

Wèl wordt de spanning getemperd, als na eenige uren riviervaart het zich vooreerst zeer Europeesch gedragend Calcutta bereikt wordt. Wie Indië echter van uit het Oosten nadert, kan het niet wel zonder Calcutta als aankomst- en uitgangspunt stellen [afb. 1]. Hij moet deze in haar aspect, voor een groot deel, Westersche, stad, evenals zoovele andere allerm minst Oostersch aandoende groote havenplaatsen in Azië, om praktische redenen, om zich b.v. van het reizen in Indië op de hoogte te stellen, voor eenigen tijd in den koop nemen.

Oók is Calcutta een goed centrum, om er zich, zij het in eenige weken verblijf ook zeer oppervlakkig, van den moeilijken politieken toestand op de hoogte te stellen. Wie nu in Britsch-Indië reist, dient, om op eventueele onaangename verrassingen voorbereid te zijn, toch wel eenigszins de dreigende atmosfeer die er heerscht, aan te voelen.

Voor hen, die in Indië de beeldende kunst komen bestudeeren, moeten in Calcutta de archaeologische afdeling en de kunst-sectie van het omvangrijke Indian Museum nummer één op het programma staan [afb. 2].

Samuel Bourne
(toegeschreven aan),
[Straatgezicht te Kolkata
\(Calcutta\)](#) [afb. 1], 1863 -
1867, foto, 22,8 x 29 cm,
Rijksmuseum, Amsterdam,
inv. nr. RP-F-F80451

[Indian Museum](#) [afb. 2],
Kolkata

Van de rijke archaeologische afdeeling, noem ik alleen het - in kunsthistorischen, niet in aesthetischen zin - allerbelangrijkste: het hier sinds eenigen tijd opgestelde, ongeveer uit het midden der 2e eeuw v. Chr. dateerende, beeldhouwwerk van de Oostelijke poort met aansluitende hekwerkgedeelten van de stupa van Barhut [afb. 3]¹⁾ Hoewel er aan deze geheel in rooden steen gehouwen, soms nogal onbeholpen plastiek (die vaak primitief is in min gunstige beteekenis), qua schoonheid niet altijd evenveel valt te genieten, zijn de overblijfselen van Barhut, die tot de vroegste uitingen der categorie weinig (of vrij sterk!) door elders beïnvloede Indische kunst behooren, voor de ontwikkelingsgeschiedenis der Indische kunst, in de hoogste mate belangrijk.

In de kunst-afdeeling van het Indian Museum neemt de zeer uitgebreide Nepaleesch-Tibetaansche verzameling de eerste plaats in [afb. 4]. Van de prachtige emotioneele, Nepaleesche bronzen figuurplastiek²⁾, en van de overrijke, toch krachtige en rhythmische, Nepaleesche sieraden, dicht bijeen gevat met allerlei gesteenten in lichtblauwe, bloedroode en andere kleuren bezet, kan men nergens schooner en uitvoeriger genieten dan in het Museum te Calcutta. Deze Nepaleesche verzameling zal wel nergens overtroffen worden, Calcutta bevindt zich, voor het verkrijgen van Nepaleesche kunst, het dichtst bij de bron.

De conservator dezer kunstafdeeling, Percy Brown³⁾, die tevens "Principal" van de in het gebouw van het Indian Museum gehuisveste "School of Art" is, bezit zelf ook zeer goede Tibetaansche en Nepaleesche kunstwerken (o.a. Tibetaansche schilderingen van een qualiteit, die men slechts zelden aantreft). Brown behoort tot de weinigen, die in Nepal geweest zijn. Toch zijn aan het reizen daarheen tegenwoordig niet meer de minste gevaren verbonden. Slechts wordt fysiek nogal wat van den reiziger gevegd.

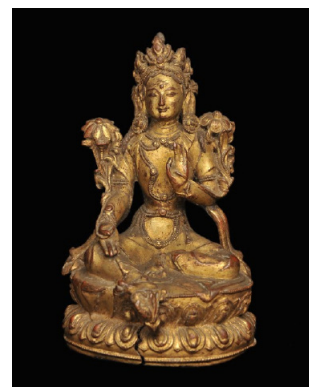
De volle dracht der Nepaleesche kunst leert men eerst in Calcutta kennen. Ook leert men hier onderscheiden tusschen Nepaleesche en Tibetaansche bronzen figuurplastiek. Reeds vroeger wees ik er op, dat de determinatie van Nepaleesch-Tibetaansch beeldhouwwerk nog veel te wenschen laat. Een parallel overigens met de verwarring van Khmer-kunst en de kunst van Siam.

De Nepaleesche beeldhouwkunst staat, dunkt me, hooger dan de Tibetaansche plastiek. Doch in de schilderkunst geef ik de voorkeur aan Tibet. Omdat de Nepaleesche kunst zich meer bij Indië, de Tibetaansche zich meer bij China aansluit, verwondert mij dit uitblinken van Nepal in de plastiek, van Tibet in de schilderkunst, niet al te zeer. Want men kan - ik geef toe: zeer generaliseerend - toch wel zeggen, dat in Indië de beeldhouwkunst nummer één staat; dat in Oost-Azië de hoogste schilderkunst de beste plastiek (uitgezonderd de Vóór-Christelijke Chineesche bronzen) overtreft.

Het zij mij veroorloofd hier enkele zinnen uit mijn vorigen, over Siam handelenden, brief aan te halen. Ik zei daarin: "De Siameesche kunst als geheel, deelt, naar mijn gevoel, het lot van de Khmer-kunst. Zij behoort in Azië tot een aesthetisch nevengebied. De prachtig sonore de stralend-emotioneele kernkunst concentreerde zich in dit deel van Azië, Zuidwaarts, op onzen Archipel; vond, Noordwaarts, haar weg naar Nepal en Tibet."

Indian Museum, Kolkata,
[Bharhut stoepa, de oostelijke poort](#) [afb. 3]

Indian Museum, Kolkata,
[voorbeeld van de Tibetaanse collectie](#) [afb. 4]

2 Nu: Indian Museum, Kolkata.

3 Percy Brown (1872-1955) archeoloog en kunsthistoricus. Hij zal een rol hebben gehad in de bruikleen aan de VVAK-tentoonstelling 1922 (nrs. 14, 15, 17, 18).

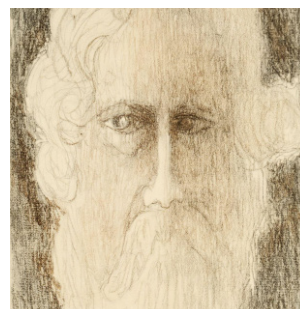
Als tegenwicht tegen de overschatting – vooral te Parijs – van de Khmer-kunst, geve men zich eens ten volle rekenschap van de waarde der prachtige Nepaleesche en Tibetaansche kunst.

Ik heb in Calcutta nog een kijkje genomen in de woning van den bekenden schilder Abanindranath Tagore en zijn broeder. Zij bewonen een groot huis, dat naast het huis van hun neef Rabindranath Tagore staat [afb. 5].⁴ Mijn bezoek gold de bezichtiging hunner vermaarde verzameling Indische kunst, die me dunkt echter zeer overschat wordt. Zij bevat m. i. slechts enkele zeer goede stukken.

Tot zoover over Calcutta. Van hier uit ondernam ik een tocht naar het Zuidelijk van Calcutta gelegen, aan oude monumenten zoo rijke, gebied van Orissa. Na een heelen nacht in den trein te hebben gereisd, was ik na aankomst te Puri, goddank voor het eerst in Indisch Indië, om een uitdrukking uit het in het avondblad van 23 Mei gegeven, zeer goede, verslag van prof. Vogel's interessante rede te Londen, over te nemen.⁵ Zooals zij, die zich met Hindoeïsme hebben bezig gehouden, wel weten, is Puri een van de belangrijkste Hindoesche bedevaartplaatsen. Het is de stad van den tempel, waar het beeld van Jagannath wordt bewaard. Doch nog meer spreekt het tot u, als ik vertel, dat dit ook de stad van den wagen van Jagannath is. Vaak toch hoorde men bij ons in het Westen, van onafscheidelijk aan het verplaatsen van den Jagannath-wagen [afb. 6] verbonden fanatisme en godsdienstwaanzin; die zich eertijds nogal eens, nu nog hoogst sporadisch, in het zich onder den Jagannath-wagen storten uitten. Vroeger, na het bezoek van tienduizenden bedevaartgangers, volgden geregeld hevige cholera-epidemieën, die opgezweept Puri in nog schriller en schrijnender licht zetten. Er hangt ook tegenwoordig in de stad nog iets van deze onheidspellende sfeer.

Even sinister als veel in het eigenlijke, niet direct aan zee gelegen, Hindoesche Puri, is de stemming, die in de paar zielige Europeesche hotelletje heerscht, die aan Puri's kale strand zijn gelegen. In een dezer hotelletjes wachtte ik 's avonds om acht uur een inlandsche ossenkar, die mij 's nachts naar den tempel van Konarka [afb. 7 en 8], achttien Engelsche mijlen van Puri gelegen, zou brengen. Meestal wordt de door een kale, mulle zandvlakte af te leggen lange weg (lees: karrespoor, of iets wat daarop lijkt) per draagstoel afgelegd. Doch mijn boy meende, dat een ossenkar de voorkeur verdiende. Hij had niet veel moeite om mij tot een afwijking van de Calcuttasche transport-voorschriften over te halen, want zich door zijn medemenschen te laten dragen of rijden – het is in het Oosten soms schier onvermijdelijk – blijft steeds iets afschuwelijks.

Toen er wat over achten nog geen ossenkar was, stuurde ik mijn boy er op uit, om naar het, twee mijlen per uur afleggend, den weg, mèt rustpauzes, theoretisch in een elf uur afleggend, vehikel te speuren. Het wordt half negen, negen uur, tien uur. Boy, noch ossenkar te bekennen. Om half elf draaien de boys van het hotel de paar armzalige lampen uit. Hulp is van hen niet te wachten. Ze laten mij meedoogenloos aan mijn lot over. Een goed voorbeeld overigens van de verhouding, die nu tusschen wat Indisch en niet Indisch is, heerscht.

[Rabindranath Tagore, zelfportret](#) [afb. 5], ca. 1930 - ca. 1940, litho, 48,6 x 29,6 cm, Victoria & Albert Museum, Londen, inv.nr. IS.94-1961

[Jagannath-wagen. De god Juggernaut op zijn wagen tijdens de Rath Jatra](#) [afb. 6], Puri, ca. 1820-1822, schildering, 46,5 x 67,5cm, Vitoria & Albert Museum, Londen, inv.nr. IM.193-1920

[Konark tempel](#) [afb. 7], foto van Henk van Rinsum, 1982, Wereldmuseum, Amsterdam, inv.nr. TM-20005143

[Detail Konark tempel: het hindoeïsme overwint het boeddhisme \(de leeuw overwint de olifant\)](#) [afb. 8], foto door F.M. Cowan en Henk van Rinsum, 1982, Wereldmuseum, Amsterdam, inv.nr. TM-20084370

4 Abanindranath Tagore (1871-1951), schilder; Rabindranath Tagore (1861-1941), beroemde dichter. Zie brief 15a. En deze [link](#) voor het werk van Abinindranath Tagore.

5 Jean Philippe Vogel (1871-1958); Lezing op 20 mei: 'Zeven eeuwen van bouw- en beeldhouwkunst op Java, 700-1400'.

Na elf uur vind ik het geval eenigszins hopeloos. Ze hebben mijn boy vermoord, denk ik. Daar bovendien alles ingepakt is, er geen klamboe voor me werd opgezet, omdat ik immers 's nachts afwezig zou zijn, ben ik bovendien urenlang overgeleverd aan de muskieten, bijgestaan door allerlei insecten-collega's. Er is juist dien avond een soort sprinkhanenplaag in Puri.

De wanhoop nabij, onderneem ik om half een, met stok en elektrische lantaarn gewapend, nog eens den zooveelsten rondgang. Die ditmaal beloond wordt, want uit de duisternis doemt een ossenkar op. Even later staat mijn boy plotseling naast me. De ossenkardrijver van acht uur had het éénige waaraan hij voor den tocht moest denken, vergeten. Hij had verzuimd voer voor zijn beesten te koopen... Dat is het Oosten! Hij liet ons kalm in den steek; noodzaakte mijn boy uit een ver verwijderd dorp een ander vehikel machtig te worden. Nadat wij ergens onderweg nog een uur hebben gewacht, voegt zich een tweede ossenkar bij ons. Meer dan één mensch kunnen deze verrukkelijke vehikels (men kan er niet in zitten, liggen is het eenige mogelijke), kwalijk bergen.

Om een uur of half vier in den middag, in plaats van zeven uur in den morgen, bereik ik het in een kleine oase gelegen Konarka. Alle dien nacht geleden ellende wordt vergeten, den radbrakenden en verstijvende karrerit voel ik niet meer, als ik dezen magistralen tempel aanschouw. In wat voor een eigenaardige, impressioneerende, omgeving ligt dit uit de dertiende eeuw dateerende bouwwerk. Geweldig kom ik onder den indruk van de op deze plek heerschende stemming. Onderbewust komt hier nog het besef bij, mijlen ver van de bewoonde wereld verwijderd te zijn.

Cohn geeft in zijn tevoren genoemde "Indische Plastiek" talrijke reproducties van Konarka. Hij hecht aan dezen tempel terecht groote beteekenis. Niet minder dan een tiende deel zijner afbeeldingen is aan de plastiek en ornamentiek, ook aan de architectuur, van Konarka gewijd.

Architectuur en ornament van den tempel overtreffen m.i. het beeldhouwwerk. Het laatste herinnert er aan, dat Konarka uit lateren tijd stamt. Vél sterker is het beeldhouwwerk van den prachtigen, vrijwel nog geheel intacten, kleinen tempel Muktesvara te Bhubanesvara (ligt ook in Orissa, niet ver van Puri) [afb. 9]. Dit bouwwerk, dat een zeshonderd jaar eerder dan Konarka ontstond, is voor mij, zoowel in bouw als in beeldhouwkunst, een der schoonste uitingen der Indische kunst. Zeer zeker is Muktesvara overrijck aan ornament en plastiek. Doch alles is zoo prachtig vast tezamen gevat, zoo subliem rhythmisch aaneengesloten, dat ik besepte, dat brillante profiel-, ornament- en sculptuur-mozaïek, mits in details sterk, emotioneel en fijnzinnig, en mits meesterlijk in een magistraal architectonisch kader gebracht, een enkele evenveel recht van bestaan heeft, als de verdeling in levendige momenten en weldadige rustpauzen van de beste Hindoe-Javaansche architectuur.

Nu ik Hindoe-Java weer noem -, in de ornamentiek van Muktesvara is veel, dat aan Java herinnert. Bij de bezichtiging van Muktesvara, werd ik voor de eerste maal tijdens het verblijf in Voor-Indië sterk gepakt door het zoo bijzonder boeiend, doch uiterst lastig op te lossen, probleem, aangaande het verband tusschen Voor-Indische en Hindoe-Javaansche kunst.³⁾ Dit probleem heeft mij in de Voor-Indische maanden nooit meer verlaten. Het heeft mij soms letterlijk vervolgd.

Door Muktesvara in een gelukzalige stemming gekomen, aanvaardde ik de terugreis naar Calcutta, dat ik spoedig na aankomst weer verliet, om het door de schuld van den onbetrouwbaren Purischen ossenkardrijver een dag

[De Mukteswar tempel in Bhubaneswar in de staat Orissa](#) [afb. 9], foto door N.C.R. Bogaart en F.M. Cowan, 1977, Wereldmuseum Amsterdam, inv.nr. TM-20042948

uitgestelde bezoek aan Tagore te brengen. Van het korte, doch onvergetelijke verblijf te Santiniketan [afb. 10] heb ik u, buiten deze reisbrieven om, reeds mogen berichten.

Nadat ik van Santiniketan terug was gekeerd, zeide ik Calcutta vaarwel, om direct door naar Benares te reizen. Veel verdriet kostte het niet, om na de sereene atmosfeer van Santiniketan, de jachtende, in vele opzichten flink Westersche, grootste stad van Indië, den rug toe te keeren. Trouwens - hoeveel schoons en belangwekkends wachtte me niet in Noord-, Centraal- en Zuid-Indië!

H. F. E. Visser

Den Haag, 27-29 Mei 1922

1) Zie afb. 3 sqq. in William Cohn's "Indische Plastiek".⁶ Dit boek is een korte, voortreffelijke en uitstekend geïllustreerde inleiding tot de Indische vooral tot de Voor-Indische, beeldhouwkunst, Java is in de keus der afbeeldingen niet heel gelukkig.

Cohn's geschrift, een der beste publicaties over Aziatische kunst, tot nu toe verschenen, kan niet warm genoeg aanbevolen worden. Het bevredigt, evenals het andere, dat van dezen kunstgeleerde-op-Aziatisch-gebied het licht zag, zoowel in aesthetisch, als in kunsthistorisch opzicht, in hooge mate.

Dit boek was mijn trouwe metgezel op reis door Voor-Indië. Ik hoop zeer, dat de in Indische kunst belangstellende lezer dezer laatste reisbrieven, Cohn, als belangrijke tekstaanvulling, en als voor mijn doeleinden uitmuntend geschikt afbeeldingsmateriaal, ter hand zal nemen.

Zie ook plaat XV in het onlangs verschenen eerste deel van "The Cambridge History of India".⁷ Op deze plaat kan men zien, op welke wijze het beeldhouwwerk van Barhut in het Indian Museum opgesteld is. Zie ook platen XVI en XVII, waarop weer andere details van Barhut, dan de in Cohn afgebeelde, bestudeerd kunnen worden.

Men verzuime vooral niet het door Sir John Marshall voor de Camb. Hist. geschreven hoofdstuk "The Monuments of ancient India" getiteld, dat bij deze platen van Barhut en bij andere afbeeldingen van vroege Indische kunst behoort, te lezen. Wie Cunningham's boek over Barhut machtig kan worden, is er, wat afbeeldingen betreft, natuurlijk het best aan toe.⁸

2) Zie afb. 54 (tegenover blz. 81) in Coomaraswamy's "The Arts and Crafts of India and Ceylon". Dit buitengemeen schoone stuk behoort thuis in de kunstafdeeling van het Indian Museum. Er zijn daar nog meer bronzen van deze hoedanigheid.

3) Met dit probleem heeft prof. Vogel zich in zijn Londensche voordracht, waarvan, als gezegd, in het Av.blad van 23 Mei zulk een prijzenswaardig goed verslag is verschenen, bezig gehouden.⁹

Vgl. ook mijn reisbrief XVI, waarin ik op de "Hypothese" van dr. Bosch heb gewezen.

Schilderles in Santiniketan

[afb. 10], foto, maker en datum onbekend, Wereldmuseum, Amsterdam, inv.nr. TM-60060430

6 Verschenen in Berlijn in 1921.

7 *The Cambridge History of India* verscheen in vijf delen tussen 1922 en 1968.

8 Alexander Cunningham, *The Stupa of Bharut: a Buddhist monument ornamented with numerous sculptures illustrative of Buddhist legend and history in the third century B.C.*, Londen, 1879. Visser schrijft Barhut, Cunningham, Bharut.

9 Zie noot 4.